

*İbrahimov İslam Hacı oğlu,
iqtisad elmləri doktoru, professor,
Bakı Biznes Universiteti,*

Ünvan: H.Zərdabi 88^a küç., Bakı, Azərbaycan, AZ 1122,

Vəliyeva Səbinə İzzət qızı, doktorant,

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi,

Ünvan: Ü. Hacıbəyov 80 küç., Bakı, Azərbaycan, AZ 1000,

E-mail: sabina_valiyeva@mail.ru

© İbrahimov İ.H., Vəliyeva S.İ., 2019

UOT: 338

MƏHSUL İSTEHSALI VƏ İXRACININ ARTIRILMASININ PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - Azərbaycanda bütün məhsulu istehsalı və ixracının artırılmasının mövcud vəziyyətini qiymətləndirmək, ehtiyatları müəyyənləşdirmək, bütünün sənaye əvəzəciləri, onun idxal və ixracı, emalının tənzimlənməsi istiqamətlərini araşdırmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat "Azərbaycan Respublikasında tütünçülüyn inkişafına dair 2017-2021-ci illər üçün Dövlət Proqramı", "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi", "Tütün və tütün məmulatı haqqında" qanun, müvafiq normativ sənədlər, aqrar iqtisadçı alimlərin və elmi-tədqiqatçıların araşdırmalarına uyğun aparılmışdır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - tədqiqatın əsas müddəalarından, əsaslandırılmış təkliflərdən regionlarda bütün istehsalı və bütün emalını artırmaq, ixrac hesabına sahənin səmərəliliyini yüksəltmək üçün iqtisadi təsir vasitələrinin tətbiqinin təkmilləşdirilməsində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri - araşdırmalar nəticəsində tütünçülükdə həll edilməmiş problemlərin aradan qaldırılması hesabına tütünçülüyn inkişafına nail olmaq olar.

İlk növbədə məhsuldarlığı artırmaq məqsədilə yeni məhsuldar, xəstəliyə davamlı bütün sortları yaradılmalı, bütün istehsalı və emalında infrastruktur yaxşılaşdırılmalıdır. Tütün istehsalı və emalı sahəsində innovativ texnologiyaların tətbiqi, kadr potensialı gücləndirilməli, elmi təminat yaxşılaşdırılmalı, rayonlarda bütün qəbulu məntəqələri yaradılmalı, qurutma kameraları təşkil olunmalıdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - məqalədə tütünçülüyn inkişafının qeyri-neft ixracının artırılmasına təsiri qiymətləndirilmiş, bütün məhsulu istehsalı və ixracının artırılması istiqamətləri barədə təkliflər hazırlanmışdır. Tütünçülüyn inkişafı və idxal-ixracın iqtisadi tənzimlənməsi, dövlət dəstəyinin artırılmasında tütünçülüyn inkişafına dair Dövlət Proqramının rolu qiymətləndirilmişdir. Tədqiqatda bütün istehsalını artırmaq üçün yeni sortların yaradılması, bütün istehsalı və emalında infrastrukturun yaxşılaşdırılması, istehsal və emal sahəsində innovativ texnologiyaların tətbiqi, istehsal və ixracın stimullaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri barədə təkliflər verilir. Araşdırmalar konkret faktlara və mövcud normativ-hüququ sənədlərə əsaslanır.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, bütün, emal, ixrac, idxal, rəqabət, Strateji Yol Xəritəsi.

GİRİŞ

Azərbaycanda tütünçülüyn elmi əsaslarla inkişafı və bu sahə üzrə yüksək sənaye potensialının yaradılması XX əsrin 70-ci illərinin başlanğıcına təsadüf edir. Həmin illərdə həyata keçirilən uğurlu aqrar siyasət nəticəsində ölkədə tütünçülük çox sürətlə inkişaf etmiş və bu sahənin böyük sənaye potensialı yaradılmışdır (2). Belə ki, 1986-cı ildə ölkədə 16,7 min hektar sahədən 65,2 min ton tütün istehsal olunmuşdur. Lakin müstəqilliyin ilk illərində yaşanan problemlər səbəbindən bu sahədə ciddi geriləmə yaşanmış və 2008-ci ildə tütün istehsalı 2,5 min tona qədər azalmışdır. 2016-cı ildən etibarən isə Azərbaycanda tütünçülüyn inkişafı dövlət səviyyəsində dəstəklənməyə başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən 2016-cı il 5 oktyabr tarixində tütünçülüyn inkişaf etdirilməsinə dövlət dəstəyi haqqında Sərəncam imzalanmışdır. Eyni zamanda bu sahənin inkişafına xidmət edən dövlət proqramı qəbul edilmişdir. Dövlət proqramının (2) hədəfi 2021-ci ilədək tütün istehsalının 12 min tona çatdırılmasına nail olunmasından ibarətdir. Bu isə ölkəmizdə tütün məhsullarının ixrac potensialının inkişaf edəcəyinin göstəricisidir. Araşdırmamızdan aydın olur ki, ölkəmizdə tütün emalının təşkili nəticəsində həm idxalın əvəzlənməsinə, həm də ixracın artmasına töhfə vermək potensialı böyükdür.

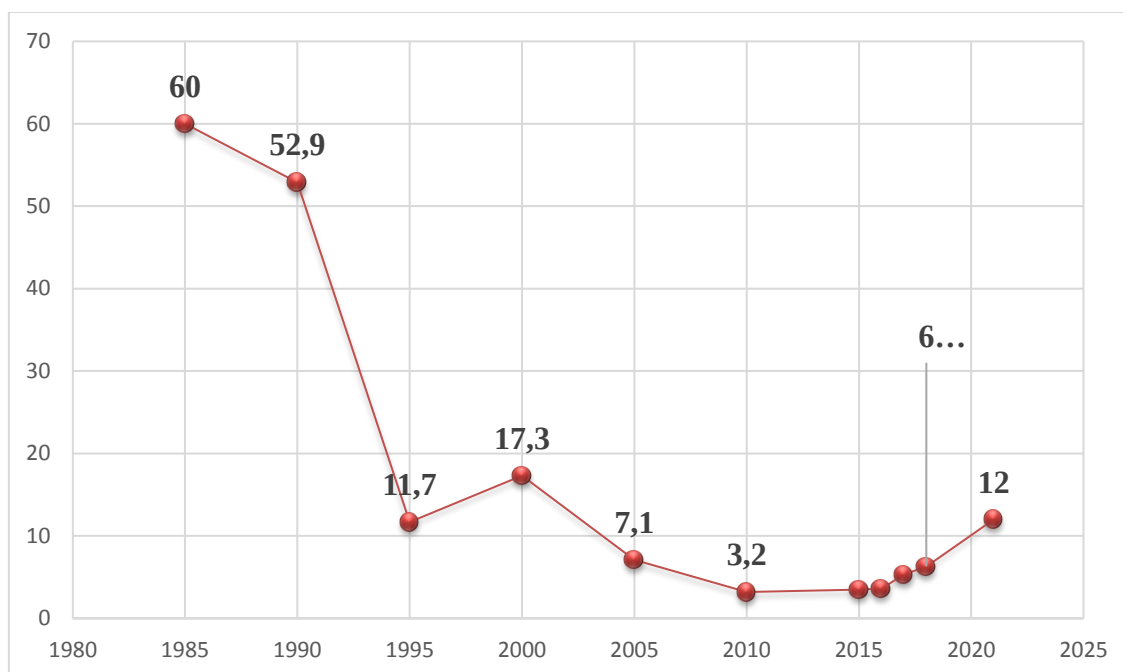
Bu məqalədə də tütün məhsullarının ixracı ilə bağlı mövcud vəziyyət təhlil edilir və bu istiqamətdə həyata keçirilən siyasətin qeyri-neft ixracının artmasına təsiri qiymətləndirilir. Həmçinin tütün məhsullarının emalının dərinləşdirilməsindən sonra tütün ilə bağlı müvafiq təkliflər verilir.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Müstəqilliyin ilk illərində bəzi ənənəvi kənd təsərrüfatı sahələrində, o cümlədən tütünçülükdə də tənəzzül müşahidə olunmuşdur. Hazırda Azərbaycanda tütün istehsalı potensial imkanlarından xeyli aşağıdır. Belə ki, ölkənin dağlıq və dağətəyi rayonlarının torpaq-iqlim şəraiti ildə 50-60 min ton tütün istehsal olunmasına imkan verir(2).

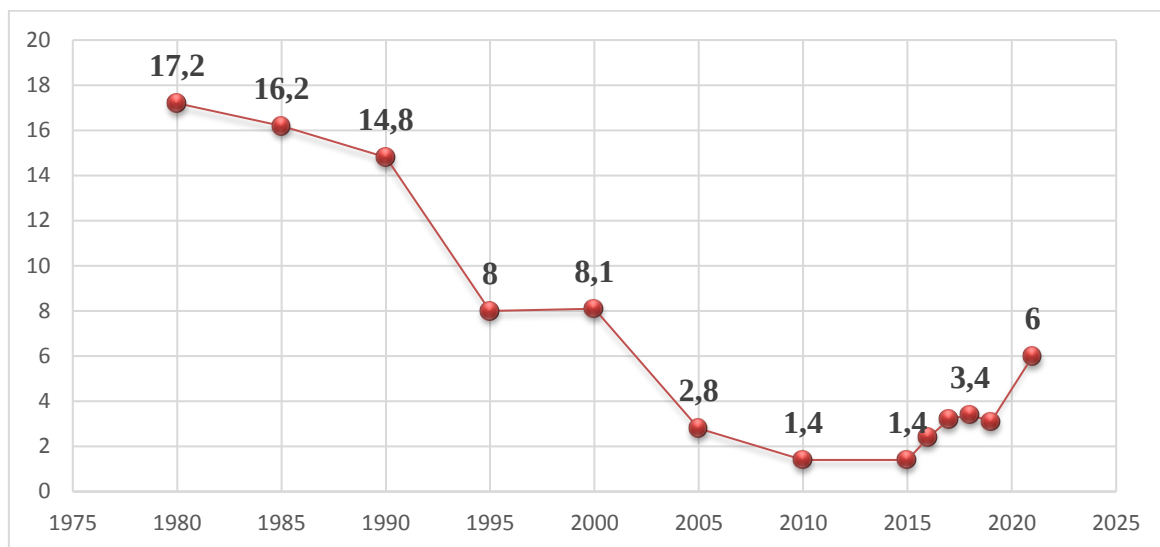
Məlumat üçün qeyd edək ki, 1986-cı ildə Azərbaycanda 16,7 min hektar sahədən 65,2 min ton tütün istehsal edilsə də (məhsuldarlıq 39 ha\sentner) sonrakı illər tütün istehsalında azalma meyli baş vermişdir. Müstəqillik illərində isə bu proses daha da sürətlənmişdir. Bunun da əsas səbəblərindən biri tütünçülükdə məhsuldarlığın aşağı düşməsi, fermerlərin keyfiyyətli və xəstəliyə davamlı tütün sortları ilə təmin edilməməsi nəticəsində rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalında ciddi problemlərin yaşanması idi.

Doğrudur, 2004-cü ildə qəbul edilən dövlət proqramında (3) Azərbaycanın kənd təsərrüfatında ənənəvi sahələr olan tütünçülüyn inkişafı prioritet vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Lakin son 10 ilin məlumatlarının təhlili göstərir ki, Azərbaycanda fermerlərin tütün istehsalına maraqları yetərincə olmamışdır.

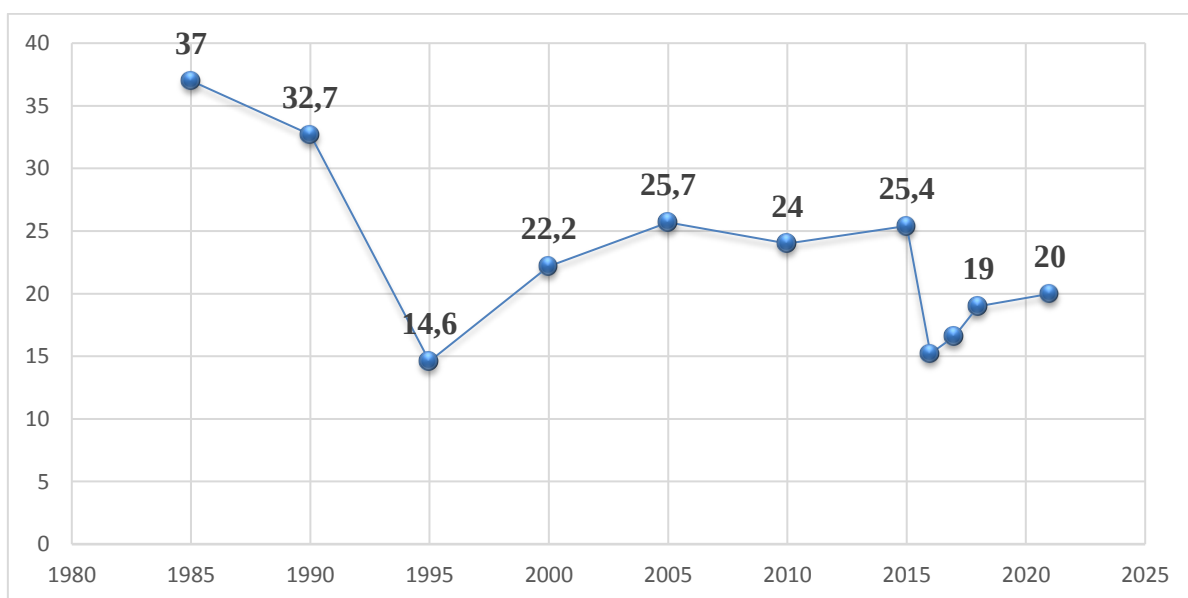
Şəkil 1. Azərbaycanada tütün istehsalı, min ton (2021-ci il üçün məlumat proqnozdur)
(5;7;11; 17)

Xüsusən 2016-cı ildən etibarən tütün istehsalına diqqət artmış və bu sahəyə dövlət dəstəyi güclənmişdir. Belə ki, tütünün satılma qiymətini 2016-cı ildə əvvəlki ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artırmaqla birinci növ yaş tütünün bir kiloqramını 25 qəpiyə (2015-ci ildə 1 kq üçün 16 qəpik), ikinci növ yaş tütünün bir kiloqramını 15 qəpiyə (2015-ci ildə 1 kq üçün 8 qəpik) qəbul edilmişdir(13). Eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 5 oktyabr tarixli “Azərbaycan Respublikasında tütünçülüyn inkişaf etdirilməsinə dövlət dəstəyi haqqında” Sərəncamına əsasən, tütün emalı ilə məşğul olan hüquqi şəxslərə və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirən fiziki şəxslərə təhvil verilmiş quru tütünün hər 1 kiloqramına, yaş tütünün isə hər 10 kiloqramına görə tütün istehsalçılarına 0,05 manat məbləğində subsidiya müəyyən edilmiş və 2017-2018-ci illərdə bu məqsədlə 300 min manat subsidiya verilmişdir(14). Həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə də ölkəmizdə tütünçülüyn inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, bu sahənin potensial imkanlarından səmərəli istifadə edilməsi, tütün istehsalına marağın artırılması məsələsi qoyulmuşdur(1). Dövlətin bu təşviq tədbirləri nəticəsində 2015-ci illə müqayisədə 2018-ci ildə tütünün əkin sahəsi 2,4 dəfə artaraq 3,4 min hektara çatmışdır.

**Şəkil 2. Azərbaycanada tütünün əkin sahəsi, min hektar
(2025-ci il üçün məlumat proqnozudur) (5;7;11)**

2021-ci ilə kimi - tütünün əkin sahəsinin 6 min hektara çatdırılacağı proqnozlaşdırılır. Şübhəsiz ki, tütünün əkin sahəsi ilə yanaşı məhsuldarlığının da artırılması müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Çünki Azərbaycanda tütünçülüyn ekstensiv yox, intensiv yolla inkişafı vacib məsələdir. Qeyd edək ki, ötən əsrin 80-ci illərində Azərbaycanda tütünün məhsuldarlığı hektardan 30 sentnerdən yüksək olmuşdur. Lakin son illərdə tütünün məhsuldarlığın ciddi azalma müşahidə edilmiş və 2018-ci ildə orta məhsuldarlıq 19 sentner/hektar olmuşdur (5).

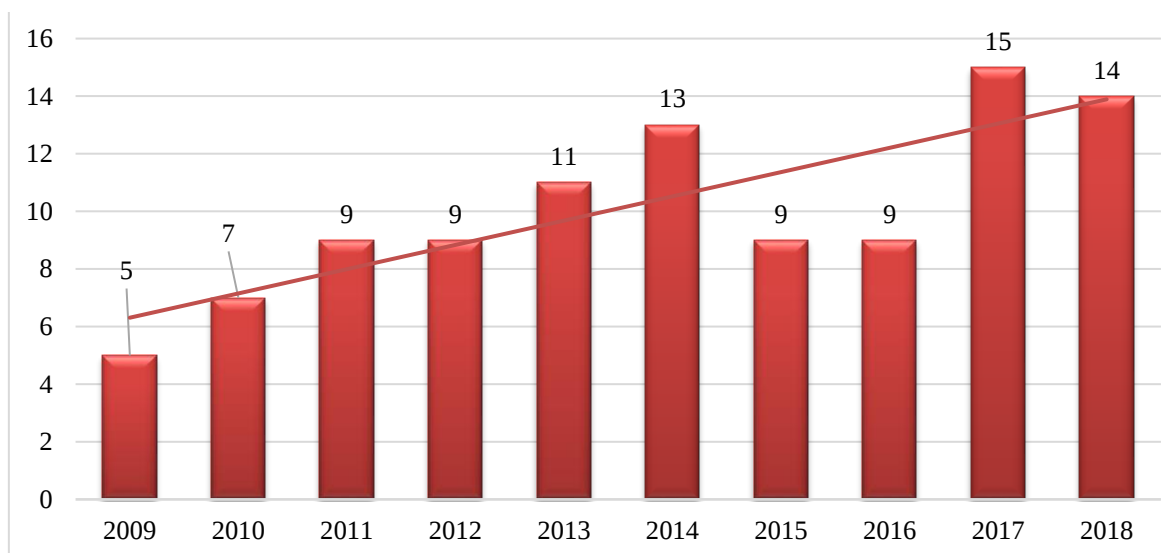

**Şəkil 3. Azərbaycanada tütünün məhsuldarlığı, sent/ha
(2025-ci il üçün məlumat proqnozudur) (5;7;11)**

Qeyd edək ki, 2018-ci ilin məlumatına ölkədə bütün əsasən Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda istehsal olunur. Növbəti 5 ildə isə Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu ilə yanaşı təbii-iqlim şəraiti münasib olan digər bölgələrdə də bütün istehsalının artırılması nəzərdə tutulmuşdur. Məhz Strateji Yol Xəritəsinin 2.1-ci prioritetində qeyd edilir ki (Tədbir 2.1.6) bütün istehsalının artırılmasının təşviqi olunacaqdır(1). Həmçinin sosial, həm də iqtisadi cəhətdən əhəmiyyəti nəzərə alınaraq bütün istehsalı üçün daha uyğun rayonlar müəyyənəşdiriləcək və həmin rayonlar üzrə istehsalın genişləndirilməsi imkanları qiymətləndiriləcəkdir. Qeyd edək ki, Aqrar Subsidiya Şurası tərəfindən 2020-ci ildən etibarən Ağstafa, Balakən, Gədəbəy, Goranboy, İsmayıllı, Lerik, Masallı, Oğuz, Qax, Qazax, Qəbələ, Şəki, Tovuz, Yardımlı və Zaqatala rayonlarında bütün əkən fermerlər 1 hektara görə 280 manat subsidiya verilməsinin qərarlaşdırması da bu tədbirin icrasına xidmət edir. Sözü gedən rayonlar başqa digər rayon və şəhərlərdə bütün əkən fermerlərə isə hektara görə subsidiya verilməyəcək. Amma bundan sonra da ölkə üzrə emal müəssisələrinə təhvil verilən quru bütünün hər tonuna 50 manat, yaş bütünün hər tonuna 5 manat subsidiya ödənilməsi davam edəcəkdir(14).

Şübhəsiz ki, subsidiya mexanizminin təkmilləşdirilməsi də Dövlət Proqramının(2) hədəfinin reallaşmasına və 2021-ci ilədək bütün istehsalının 12 min tona çatdırılmasına töhfə verəcəkdir. Bununla yanaşı bütünçülükdə bəzi problemlərin həlli zəruridir. Belə ki, bütünçülükdə məhsuldarlığın artırılması, yeni məhsuldar, keyfiyyətli və xəstəliyə davamlı bütün sortlarının yaradılması, bütünçülüyn infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması, bütün istehsalı və emalı sahəsində innovativ texnologiyaların tətbiqi, bütünçülüyn elmi təminatının və kadr potensialının daha da gücləndirilməsi, bütünçülüklə məşğul olan hər bir rayonda qəbul məntəqələrinin, qurutma kameralarının təşkili və s. həllini gözləyən məsələlərdəndir.

Azərbaycan Respublikasından 2016-cı ildə 9 milyon, 2017-ci ildə 15 milyon, 2018-ci ildə 14 milyon ABŞ dolları dəyərində bütün və bütünün sənaye əvəzediciləri (HS kodu 24) ixrac edilmişdir(6; 11; 12). Bu kod üzrə ixrac əsasən orta damarcığı qismən və ya tamamilə çıxarılmış tütündən ibarət olmuşdur.

**Şəkil 4. Tütün və tütünün sənaye əvəzediciləri ixracı
(HS kodu 24), milyon ABŞ dolları (6; 11; 12)**

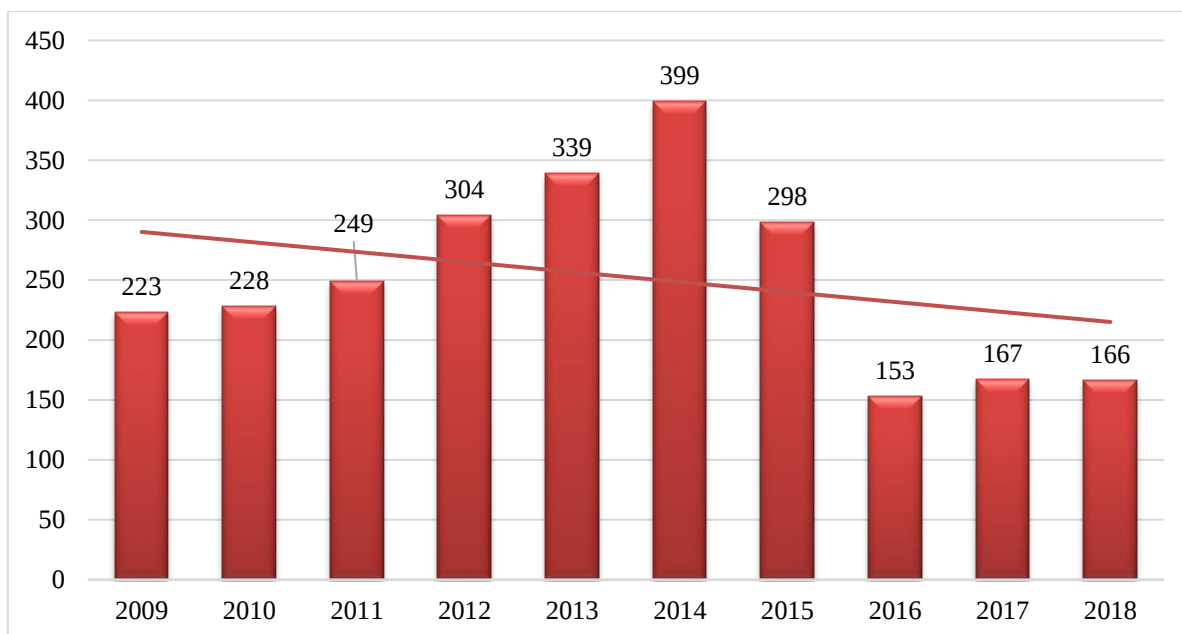
Belə ki, 2017-ci ildə 9,9 milyon, 2018-ci ildə isə 8,3 milyon ABŞ dolları dəyərində orta damarcığı qismən və ya tamamilə çıxarılmış tütün ixrac edilmişdir. Başqa sözlə desək, 2017-ci ildə tütün və tütünün sənaye əvəzedicilərin 65%-ni, 2018-ci ildə isə 58%-ni orta damarcığı qismən və ya tamamilə çıxarılmış tütün təşkil etmişdir. Daha sonra isə ixracda tütün xammalı (orta damarcığı çıxarılmayan tütün – HS kodu 240110) önə çıxır. 2017-ci ildə sözü gedən tütün xammalının 4,3 ixracı milyon, 2018-ci ildə isə 4,4 milyon ABŞ dolları olmuşdur. Beləliklə, 2017-ci ildə tütün və tütünün sənaye əvəzedicilərinin 28%-ni, 2018-ci ildə isə 31%-ni tütün xammalı təşkil etmişdir. Azərbaycandan siqaret ixracı isə son illər azalmış və 2017-ci ildə 1 milyon, 2018-ci ildə 1,5 milyon ABŞ dolları dəyərində olmuşdur. Yəni Azərbaycandan siqaret ixracı idxalın 1 faizini təşkil edir.

Azərbaycandan tütün əsasən Belarusa və Rusiyaya ixrac edilir. Son illərdə Gürcüstan, İran, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan və digər ölkələrdə bu siyahıya əlavə olunmuşdur. Hazırda "Azərtütün Aqrar Sənaye Kompleksi" MMC tütün xammalı ixtisaslaşmış dövlət şirkətidir.

Həmçinin 2019-cu ilin ilk yarısında Azərbaycandan Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri 525 min, Səudiyyə Ərəbistanına 56 min, İraqa 23 min ABŞ dolları dəyərində tərkibində tütün olan siqaretlər (HS kodu 240220) ixrac edilmişdir (11).

Azərbaycanda istehsal olunan malların vahid məlumat bazası olan Azexport.az portalının məlumatlarından isə aydın olur ki, dünya bazarında Azərbaycan tütünə tələbat böyükdür (16). Bu portalda ən çox ixrac sifariş daxil olan məhsullardan biri tütündür.

Azərbaycan Respublikasına 2014-cü ildə 399,4, 2015-ci ildə 297,6, 2016-cı ildə 153, 2017-ci ildə 166,5, 2018-ci ildə 165,8 milyon ABŞ dolları dəyərində tütün və tütünün sənaye əvəzediciləri idxal edilmişdir (6; 11; 12). Bu müddətdə sözü gedən məhsulların ixracı isə 12,7 milyon, 9,4 milyon, 8,9 milyon, 15,3 milyon, 14,3 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir (11).

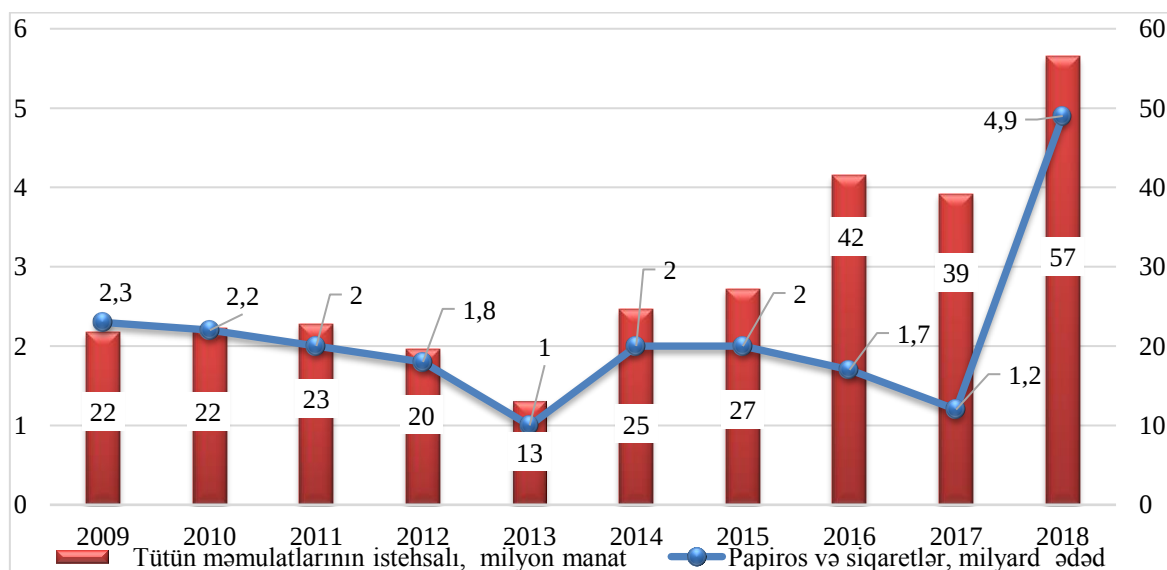
Şəkil 5. Tütün və tütünün sənaye əvəzediciləri idxal(HS kodu 24), milyon ABŞ dolları (6;11;12)

Qeyd edək ki, tütün və tütünün sənaye əvəzediciləri idxalında əsas yeri tərkibində tütün olan siqaretlər tutur. Belə ki, ölkəyə 2014-cü ildə 390 milyon, 2015-ci ildə 287 milyon, 2016-cı ildə 147 milyon, 2017-ci ildə 160 milyon, 2018-ci ildə 152 milyon ABŞ dolları dəyərində siqaret idxal olunmuşdur[3]. Yəni 2014-ci tütün və tütünün sənaye əvəzediciləri 97,7 %, 2015-ci ildə 96,5 %, 2016-cı ildə 95,9%-ni 2017-ci ildə 96%-ni və 2018-ci ildə 92%-ni siqaret təşkil etmişdir. Araşdırmamız göstərir ki, ölkəmizin tütün istehsalını artırmaqla idxalı böyük ölçüdə əvəzləmək və ixracı genişləndirmək potensialı var.

Azərbaycan Respublikasında özəlləşdirmə prosesinin gedişində tütünün emalına xarici investorlar cəlb edilmişdir. Bu zaman dünya təcrübəsinə istinadən, xarici investorların həmin sahələrə müasir texnologiyaları gətirməsi, xammal istehsalçıları ilə əlaqələrin əlverişli formalarının tətbiqi məqsədləri əsas götürülmüşdür. Lakin investorlar həmin istiqamətdə ardıcıl fəaliyyət göstərməmişdir. Onlar bazarın inhisarlaşdırılması, həmçinin xammal istehsalçıları-nın mənafelərinə uyğun olmayan əlaqə, forma və mexanizmlərin tətbiqi strategiyasını əsas götürmüşlər. Özəlləşdirmə zamanı daxili bazarda rəqabətin inkişaf etdirilməsi tələbləri nəzərə alınmadığı üçün belə strategiyanın tətbiqinə əlverişli imkan yaranmışdır (9).

Onun üçün də Strateji Yol Xəritəsində (1) tütün istehsalına və ixracına xüsusi yanaşma tətbiq olunmuşdur. Belə ki, qısamüddətli dövr üçün istehsalın xammal şəklində ixrac məqsədilə artırılması və uzunmüddətli perspektivdə isə həmin məhsuldan alınan emal məhsullarının yerli istehsalını formalaşdırmaqla idxalın əvəzlənməsi və ixracın artırılmasından strategiyası seçilmişdir.

Strateji Yol Xəritəsinin hədəflərindən biri isə tütün məmulatlarının idxalının 50 faiz azaldılmasından ibarətdir (1). Bu hədəfi reallaşdırmaq üçün də ölkəmizdə kompleks tədbirlər həyata keçirilir və konkret olaraq ilkin nəticələr əldə edilmişdir. Belə ki, 2015-ci illə müqayisədə 2018-ci ildə tütün məmulatlarının idxalı 44 faiz azalmışdır. Digər tərəfdən şəkil 6-dan da göründüyü kimi, tütün məmulatlarının istehsalı 2015-ci ilə nisbətən 2018-ci ildə dəyər baxımından 2,1 dəfə artmışdır. Bu müddətdə papiros və siqaretlərin istehsalı isə 2,5 dəfə artmışdır.

Şəkil 6. Azərbaycanda tütün məmulatlarının istehsalı (11)

Araşdırmamız göstərmişdir ki, Azərbaycanda tütün məmulatlarının istehsalının artmasında 2018-ci ildə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında istifadəyə verilən "Tabaterra" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinə məxsus filterli siqaretlər istehsal edən müəssisə də mühüm rol oynayır(15). Bu müəssisədə il ərzində "Made in Azerbaijan" brendi altında 11 milyard ədəd 3 növdə siqaret istehsal ediləcəkdir. Bu müəssisə ölkənin tütün məmulatlarına olan tələbatının 80 faizini ödəyəcəyi proqnozlaşdırılır. Məlumat üçün qeyd edək ki, hazırda siqaretə daxili tələbatın 14 milyard ədəddir(10). Nəzərə alaq ki, hazırda ölkədə başqa müəssisə tərəfindən də siqaret istehsal olunur. Belə ki, 1999-cu il avqust ayında Bakı tütün kombinatının bazasında "European Tobacco-Baku" ASC yaradılmış və bu müəssisə 1 fevral 2000-ci il tarixindən siqaret istehsalına başlanmışdır. Hazırda "European Tobacco-Baku" ASC-də bazardakı əsas oyunçulardan biridir.

Şübhəsiz ki, tütün emalı ilə bağlı yeni müəssisənin yaradılması bazarda rəqabəti və yerli tütünü tələbatı artıraraq bu sahənin inkişafına təkan verəcəkdir. Çünki son 15 ildə bazarda hökmran mövqedə olan müəssisə yerli xammaldan istifadəyə maraq göstərmir və idxala üstünlük verirdi. Tütün emalı ilə bağlı yeni müəssisənin yaradılması ölkə daxilində yerli xammala tələbatı da artıracaqdır. Bu zaman Azərbaycanda tütün emalını dərinləşdirərək siqaret ixracının artırılmasına zəmin yaranacaqdır.

Digər tərəfdən "Tütün və tütün məmulatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu əsasən tütün və ya tütün məmulatları genetik modifikasiya olunmuş bitkilərdən, yaxud müasir biotexnologiya və gen mühəndisliyi metodları ilə yaradılmış kənd təsərrüfatı bitki materiallarından istifadə edilməklə istehsal olunduqda idxalına icazə verilmir (8). Yəni xaricdən Azərbaycana modifikasiya olunmuş bitkilərdən əldə edilən tütün məmulatları idxalı qanunsuzdur. Bu isə yerli emal müəssisələrini Azərbaycanda istehsal olunan tütün xammalından istifadəyə təşviq edəcəkdir.

Y E K U N

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, 2016-cı ildən etibarən tütünçülüyn inkişafına verilən dövlət dəstəyi bu sahədə artıma səbəb olsada hələlik həllini gözləyən problemlərdə mövcuddur. Araşdırmamız göstərir ki, xüsusən tütünün məhsuldarlığı və istehsal edilən xammalın keyfiyyəti ilə bağlı problemlərin həllini tapması vacibdir. Bu problemlər həll edildiyi təqdirdə 2021-ci ildə 12 min ton tütün istehsalının hədəfinə çatmaq olar. Şübhəsiz ki, tütün istehsalı artması ilk növbədə idxalın əvəzlənməsinə böyük töhfə verə bilər. Amma tütün emalını dərinləşdirməklə onun ixrac imkanları da mövcuddur. Araşdırmamız göstərir ki, 2018-ci ildə Azərbaycandan 1,9 min ton tütün xammalı (orta damarcığı çıxarılmayan tütün) ixrac edilmişdir və bunun qarşılığında 4,4 milyon ABŞ dolları gəlir əldə olunmuşdur. Yəni 1 ton tütün xammalının ixrac dəyəri 2356 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Eyni zamanda 2018-ci ildə 8,3 milyon ABŞ dolları dəyərində 2,3 min ton orta damarcığı qismən və ya tamamilə çıxarılmış tütün ixracı reallaşdırılmışdır. Orta damarcığı qismən və ya tamamilə çıxarılmış tütünün 1 tonunun orta ixrac dəyəri isə 3595 ABŞ dolları olmuşdur. Halbuki ixrac edilən bu xammal ölkəmizdə emal olunaraq, daha sonra hazır məhsul şəklində ixrac edilə bilərdi. Bu zaman Azərbaycanın ixracdan əldə etdiyi gəlir 2 dəfə və daha çox arta bilər. Hazırda ölkəmizdə istehsal onun tütün xammalının tam emal edilməsi üçün bütün infrastruktur mövcuddur. Azərbaycandan tütün xammalı idxal edənlər onun emalını həyata keçirərək gəlir əldə edə bilirlərsə, deməli bunu ölkə daxilində də həyata keçirməyimiz mümkündür. Nəzərə alaq ki, qarşıdakı illərdə ölkəmizdə tütün istehsalı artacaq və emal müəssisələri yerli xammalla bağlı çətinliklə

üzləşməyəcəklər. Yerli xammalın emalının dərinləşdirilməsi isə həm də Strateji Yol Xəritəsində bütün məmulatlarının idxalının 50 faiz azaldılması ilə bağlı müəyyənləşdirilən hədəfin reallaşmasına xidmət edəcəkdir.

Araşdırmamızın yekunu olaraq bütünçülük sahəsindəki potensialın dəyər zəncirinin həlqələri üzrə reallaşmasına nail olmaq üçün bütün istehsalı və emalı sahələrinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi prosesinin sürətləndirilməsini təklif edirik. Eyni zamanda strateji yol xəritəsində bütünçülüyn inkişafı ilə bağlı müvafiq rayonlar üzrə nəzərdə tutulan kompleks inkişaf planlarının hazırlanması prosesinin sürətləndirilməsi də mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Hazırda ölkəmizdə bütün istehsalı və emalı sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin işinin əlaqələndirilməsi, bütünçülüyn inkişafı ilə bağlı təkliflərin hazırlanması məqsədilə Azərbaycan Tütün İstehsalçıları və İxracatçıları Assosiasiyası yaradılmışdır (4). Qarşıdakı müddətdə bu assosiasiyanın da işinin gücləndirilməsi və onun aktiv fəaliyyətin nail olunması vacibdir. Həmçinin ölkəmizdə fəaliyyət göstərən emal müəssisələrinin yerli xammaldan istifadəyə təşviq etmək üçün müvafiq təşviq mexanizmləri işə salınması vacibdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”. Bakı, 06 dekabr 2016-cı il.
2. “Azərbaycan Respublikasında bütünçülüyn inkişafına dair 2017–2021-ci illər üçün Dövlət Proqramı”. Bakı, 10 avqust 2017-ci il / <http://www.e-qanun.az/framework/36324>
3. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər). Bakı, 11 fevral 2004-cü il / <http://www.e-qanun.az/framework/4797>
4. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”. Bakı, 29 yanvar 2019-cu il / <http://www.e-qanun.az/framework/41320>
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Sosial, İqtisadi İnkişaf. Məruzə № 12. Bakı, 21 yanvar 2019-cu il, 173 s.
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın xarici ticarəti. Statistik məcmuə/2019. Bakı, 2019, 216 s.
7. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. “Azərbaycanın kənd təsərrüfatı”. Statistik məcmuə / 2018. Bakı, 2018, 612 s.
8. “Tütün və tütün məmulatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 8 iyun 2001-ci il / <http://www.e-qanun.az/framework/2697>
9. Xəlilov H.A. Aqrar iqtisadiyyatda sistem transformasiyaları və modelləşdirmə şəraiti, Bakı: «Mütərcim», 2005, 228 s.
10. İlham Əliyev Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında tütün məmulatları istehsalı fabrikinin açılışında iştirak edib. Sumqayıt, 16 noyabr 2018-ci il / <https://president.az/articles/30736>
11. www.stat.gov.az
12. www.trademap.org
13. www.economy.gov.az
14. <http://agro.gov.az/az>
15. http://senaye.gov.az/az/senaye_zonalari/parks/sumgayit_kimya/
16. www.azexport.az
17. <http://agrodata.az>

*Ибрагимов Ислам Гаджи оглы,
доктор экономических наук, профессор,
Бакинский Университет Бизнеса,
Адрес: ул. Г.Зардаби 88^а, Баку, Азербайджан, AZ 1122,
Велиева Сабина Иззет кызы, докторант,
Центр Аграрных Исследований
при Министерстве Сельского Хозяйства
Азербайджанской Республики,
Адрес: ул. У. Гаджибеков 80, Баку, Азербайджан, AZ 1000,
E-mail: sabina_valiyeva@mail.ru
© Ибрагимов И. Г., Велиева С. И., 2019*

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УВЕЛИЧЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВА И ЭКСПОРТА ПРОДУКЦИИ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - состоит в оценке текущего состояния роста производства и экспорта табачных продуктов в Азербайджане, в выявлении ресурсов в данной сфере, в изучении направлений регулирования тенденций в области заменителей табачной промышленности, ее импорта, экспорта и переработки.

Методология исследования - исследование проведено в соответствии с «Государственной программой по развитию табаководства в Азербайджанской Республике на 2017-2021 годы», «Стратегической дорожной картой по производству и переработке сельско-хозяйственной продукции в Азербайджанской Республике», «Законом Азербайджанской Республики о табаке и табачных изделиях», соответствующими нормативными актами, а также на основе изучения исследований ученых в аграрной сфере и ученых экономистов.

Практическая значимость исследования - основные положения и обоснованные предложения, раскрытые в исследовании, могут быть использованы для улучшения применения экономических инструментов для стимулирования производства и переработки табака в регионах, а также в вопросах повышения эффективности рассматриваемой промышленности за счет экспорта.

Результаты исследования - исследования показывают, что развитие табаководства может быть достигнуто путем устранения нерешенных проблем в рассматриваемой сфере. Прежде всего, для повышения производительности должны быть созданы новые продуктивные, устойчивые к болезням сорта табака, а также должна быть улучшена инфраструктура для производства и переработки табака. Должно быть осуществлено внедрение инновационных технологий в области производства и обработки табака, укрепление кадрового потенциала, совершенствование научного обеспечения, в регионах должны быть созданы точки приема табака и установлены сушильные камеры.

Оригинальность и научная новизна исследования - дана оценка влияния выращивания табака на рост несырьевого экспорта, и были высказаны предложения о способах увеличения производства и экспорта табака. Была оценена роль государственной программы по увеличению государственной поддержки в сфере развития и экономического урегулирования импорта-экспорта табаководства. В исследовании даются предложения по созданию новых сортов табака для увеличения производительности, по улучшению инфраструктуры и применению инновационных технологий в производстве и переработке табака, а также направления стимулирования его производства и экспорта. Исследование основано на конкретных фактах и существующих нормативных документах.

Ключевые слова: сельское хозяйство, табак, переработка, экспорт, импорт, конкуренция, Стратегическая дорожная карта.

Islam Haji Ibrahimov,
Doctor of Economics, Professor,
Baku Business University,
Address: 88^a H.Zardabi st., Baku, Azerbaijan, AZ 1122,
Sabina Izzat Valiyeva, PhD student,
Agro Research Center of Ministry of Agriculture of Azerbaijan Republic
Address: 80 U. Hajibayov St., Baku, Azerbaijan, AZ 1000,
E-mail: sabina_valiyeva@mail.ru
© I.H., Ibrahimov 2019

PRIORITY DIRECTIONS OF INCREASING PRODUCTION AND EXPORT OF PRODUCTS

A B S T R A C T

The purpose of the research - is the assessment of the current state of increasing production and export of tobacco products in Azerbaijan, identifying reserves, studying the directions of industrial substitutes for tobacco, its import and export and processing regulation.

The methodology of the research - is conducted in accordance with the State Program on Tobacco Development in the Republic of Azerbaijan for 2017-2021, Strategic Roadmap for Production and Processing of Agricultural Products in the Republic of Azerbaijan, Law on Tobacco and Tobacco Products, relevant normative documents, the works of economists and researchers in agrarian sphere.

The practical importance of the research - the main provisions of the study, as well as its motivated proposals can be used in improving the application of economic instruments to boost tobacco production and tobacco processing in the regions, and in increasing the efficiency of the industry by exporting.

The results of the research – the research shows that smoking development can be achieved by eliminating unresolved problems in tobacco use. First of all, for increasing productivity, there should be created new productive, disease-resistant tobacco varieties and infrastructure for tobacco production and processing should be improved. The introduction of innovative technologies in the field of tobacco production and processing, human resource capacity should be strengthened, scientific support should be improved, stations of acceptance tobacco and drying chambers should be established in the regions.

The originality and scientific novelty of the research - the article evaluated the impact of tobacco growing on the growth of non-oil exports, and there was made suggestions on ways to increase tobacco production and exports. The role of the State Program in increasing the state support in the development and economic regulation of import-export of tobacco growing was evaluated. The study offers suggestions for the creation of new varieties to enhance tobacco production, improvement of infrastructure in tobacco production and processing, introduction of innovative technologies in the field of production and processing and for improving production and export stimulation. The research is based on specific facts and existing regulatory documents.

Keywords: agriculture, tobacco, processing, export, import, competition, Strategic Roadmap.